

MOLIYAVIY SAVODXONLIK TUSHUNCHASI VA UNING TARKIBIY KOMPONENTLARI (Oliy o‘quv yurtida noiqtisodiy yo‘nalish talabalari misolida)

Asqarov Abrorjon Hayitmirzaevich

Namangan davlat universiteti, mustaqil tadqiqotchisi

Aborjonasqarov86@gmail.com Orsid-0009-0005-8505-3391

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22246227>

Annotatsiya. XXI asr boshlariga kelib, jahon iqtisodiyotida insoniyat taraqqiyotining avvalgi davrlariga xos bo‘lmagan yangi tendensiyalar vujudga keldi. Aniqrog‘i, iqtisodiyotning mazmuni va mohiyati tubdan o‘zgardi. Fikrimizcha, masalan maktablarda amaldagi ta‘lim standartlari hamda o‘quv dasturlari asosan o‘quvchining ta‘limning navbatdagi bosqichiga tayyorlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, ularni erkin fikrlash va mustaqil xayotga tayyorlash masalasi e‘tibordan chetda qolmoqda. Jumladan, moliyaviy savodxonlikni o‘rgatuvchi alohida dasturlar yo‘q yoki u juda kam o‘qitilmoqda, o‘quvchilarga real hayotda qanday moliyaviy qarorlarni qabul qilish haqida ko‘proq o‘rganish lozim bo‘lsada, lekin ko‘p hollarda nazariy usullarga tayanib qolinyotganligi, hozirgi kunda zamonaviy texnologiyalar va moliyalashtirish usullari yaqqol rivojlangan, ammo bunday yangiliklar maktab kurslariga kiritilmaganligi, moliyaviy savodxonlik ko‘pincha oddiy bilim soha sifatida ko‘rilib, ammo yoshlar uchun interaktiv, qiziqarli va amaliyotlarga asoslangan o‘quv metodikalar hali-hanuz yaratilmaganligi muhim, shu bois ham Prezidentimiz oliy o‘quv yurti talabalari o‘quv jarayonida iqtisodiy bilimga, moliyaviy savodxonlikka ega bo‘lishlari muhimligiga barcha nutqlarida alohida e‘tiborni qaratmoqdalar. Ushbu maqolada aynan talabalarni moliyaviy savodxonligini oshirishning ilmiy-nazariy asoslari haqida batafsil ma‘lumotlar berilgan.

Аннотация. К началу XXI века в мировой экономике возникли новые тенденции, не свойственные предыдущим периодам развития человечества. Точнее, содержание и сущность экономики кардинально изменились: частности, отсутствуют отдельные программы, обучающие финансовой грамотности, или она преподается очень мало, хотя учащимся необходимо больше узнать о том, как принимать финансовые решения в реальной жизни, но во многих случаях они полагаются на теоретические методы, в настоящее время современные технологии и методы финансирования явно продвинуты, но такие инновации не включены в школьные курсы, финансовая грамотность часто рассматривается как простая область знаний. просмотр, но интерактивный для молодежи полагаются на теоретические методы, в настоящее время современные технологии и методы финансирования явно продвинуты, но такие инновации не включены в школьные курсы, финансовая грамотность часто рассматривается как простая область знаний. просмотр, но интерактивный для молодежи, Важно, что до сих пор не созданы интересные и практико-ориентированные методики обучения, поэтому во всех своих выступлениях наш Президент уделяет особое внимание важности того, чтобы студенты высших учебных заведений в процессе обучения приобретали экономические знания и финансовую грамотность. В данной статье подробно рассматриваются научно-теоретические основы повышения финансовой грамотности студентов.

Abstract. By the beginning of the 21st century, new trends had emerged in the world economy that were not characteristic of previous periods of human development. More precisely, the content and essence of the economy had changed fundamentally. We believe that, for example, the current educational standards and curricula in schools are mainly focused on preparing students for the next stage of education, while the issue of preparing them for free thinking and independent life is overlooked. In particular, there are no separate programs that teach financial literacy, or it is taught very little, although students need to learn more about what financial decisions to make in real life, but in many cases rely on theoretical methods, modern technologies and financing methods are now clearly developed, but the fact that such innovations are not included in school courses, financial literacy is often seen, It is important that interesting and practice-based teaching methods have not yet been developed, which is why our President emphasizes in all his speeches the importance of students of higher education institutions acquiring economic knowledge

and financial literacy in the learning process. This article contains a list of famous people who died as a result of an accident.

Kalit soʻzlar: moliyaviy savodxonlik, moliyaviy savodxonlikni rivojlanish evolyusiyasi, moliyaviy tafakkur, pul–masʻuliyati, iqtisodiy madaniyat, moliyaviy savodxonlik darajasi

Kirish. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ““Har bir oila - tadbirkor” gʻoyasini izchillik bilan hayotga tatbiq etish, jamiyatda faol tadbirkorlik madaniyatini shakllantirish, maktabdan boshlab oliy taʼlim muassasalarida ham tadbirkorlik toʻgʻrisida darslar oʻtish, toʻgaraklar tashkil etish, jumladan, Tadbirkorlar akademiyasi”ni, sohaga qiziqayotgan yoshlar uchun esa konsalting markazlarini tashkillashtirish hozirgi kundagi bizning dolzarb vazifalarimizdan biridir.”[1] deb taʼkidlagan.

Shu bilan birga, davlatimiz rahbari iqtisodiyotda yetakchi sinf yoki kuch boʻlgan tadbirkorlikka boʻlgan munosabatni oʻzgartirish haqida fikr yuritir ekan “Maktablarda “vazir soati”, “tadbirkor va bankirlar sabogʻi” kabi dars amaliyotlarini joriy qilish lozim. Ularda ijro organlari rahbarlari, salohiyatli tadbirkorlar, malakali bank xodimlari dars oʻtishi kerak..” deb taʼkidladi va ushbu muammoni mamlakatimiz uchun oʻta dolzarbligini qayd qilar ekan Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev bugun maktablarda aniq va tabiiy fanlarni oʻqitish metodikasi murakkab tuzilgani, ularda nazariy bilimlar amaliyot bilan bogʻlanmagani, oʻquv dasturlarida uzviylik yoʻqligi, darsliklarning mazmuni va sifati qoniqarsiz ekanligini va bu haqli eʼtirozlarga sabab boʻlayotganligi toʻgʻrisida alohida urgʻu berib oʻtdilar.

D.Yu.Razumovskiy tadqiqotida moliyaviy qarorlar (uy xoʻjaligi resurslari tuzilmasi, qarz, jamgʻarma, investitsiya) uchun mexanizm va davlat, institutlar taʼsiri modellashirilishi haqida oʻz fikrini bildiradi. Shuningdek, talabalarda moliyaviy qaror qabul qilish yetarlicha shakllanmaganligi, moliyaviy savodxonlikka qoʻshimcha ravishda riskka moyillik, ishonch, haddan ortiq ishonch, tejamkorlik, isrofgarchilik kabi xususiyatlar ham hal qiluvchi ekanligini alohida taʼkidlab oʻtadi. Buning uchun xususiyatlar oʻzaro bogʻliqligi ochib berib va talabalarni klasterlarga (tiplarga) ajratadi, keyin ularga mos taʼlim-tarbiya choralari taklif etadi.[4]

Umuman olganda, iqtisodiy madaniyatni shakllantirish jarayonini ikki bosqichga boʻlish mumkin — iqtisodiy savodsizlikni yoʻq qilish va iqtisodiy madaniyatni shakllantirish. Iqtisodiy savodxonlik iqtisodiy madaniyatning asosidir, shuning uchun uning shakllanishini mustahkam poydevordan, batafsil bilimlar bazasidan boshlash kerak, shuningdek, aholining barcha qatlamlari va yoshlarda moliyaviy-iqtisodiy madaniyatni rivojlantirish zarur hisoblanadi.

Iqtisodiy madaniyat - bu insonlar va jamiyatlarning moliyaviy resurslarni boshqarish, sarflash va ularni samarali boshqarish qobiliyati hisoblanadi. Bu, moliya bilan bogʻliq tushunchalar va odatlarni, xususan, pulni boshqarish, investitsiyalarni tushunish, qarzlarni qayta tiklash, budjet tuzish va moliyaviy yoʻnalishlarda sof qarorlar qabul qilish kabi masalalardagi bilim va koʻnikmalarni qamrab oladi.

A.V.Boranukovning dissertatsiya ishida iqtisodiy madaniyat (qadriyat, axloqiy-meʼyoriy meʼyorlar, “pul–masʻuliyat” munosabati) moliyaviy qarorlarning poydevori sifatida qoraladi.[2]

Iqtisodiy madaniyat, shuningdek, insonning oʻz moliyaviy maqsadlariga erishish uchun toʻgʻri qarorlar qabul qilish qobiliyatini taʼminlaydi. Bu-nafaqat shaxsiy, balki keng jamiyat uchun ham muhim. Moliyaviy madaniyatni oshirish, aholining iqtisodiy qobiliyatlarini yaxshilash va qarzlardan oʻz vaqtda foydalanishning ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

Fikrimizcha, koʻpincha hayotda qiyin kombinatsiyalangan qarorlar qabul qilinishi kerak boʻlgan holatlar mavjud boʻladi. Bu holatlarda har-bir inson uchun moliyaviy qarorlarni qabul qilish uchun zarur boʻladigan omillar konsentratsiyasi zarur boʻladi.

Adabiyotlar taxlili. Tarixga nazar tashlasak, buyuk mutafakkir va allomalarimiz tomonidan diniy va dunyoviy bilimlarga asoslangan holda yaratilgan bebaho asarlarda insondagi boylikka, mol-mulkka boʻlgan munosabat hamda uning iqtisodiy tafakkurini shakllantirish masalasi yechimi – iqtisodiy taʼlim-tarbiyaning mahsuli ekanligi bayon qilingan.(1.1.1-jadvalga qarang)

Jumladan, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Amir Temur, Abu Hamid al-Gʻazoliy, Ibn Taymiyya va boshqa allomalarimiz asarlarida iqtisodiy

tafakkur jarayonini shakllanishida shaxs hayotida moddiy ne'mat va boylikning roli tushunarli, sodda tilda tushuntirib berilgan.

Masalan, Abu Nasr Farobiy har bir inson kishilik jamiyati taraqqiyotida mulkdor bo'lishning xosiyati, xarajat va taqsimot to'g'risida muhim fikrlar bildirgan.[3]

1.1.1-jadval.

Moliyaviy savodxonlikni rivojlanish evolyusiyasi

№	Mutafakkirlar ismi va familiyasi, tug'ilgan yillari	Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish bo'yicha bildirgan fikrlari	Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish bo'yicha hissalari
1	Aristotel (384–322 mil. avv.)	Boylikni ikki turga ajratgan: xrematistika (pul yig'ish uchun pul) va iqtisodiyot (ehtiyojlarni qondirish uchun mablag' boshqarish). Pulni ayriboshlash vositasi sifatida tahlil qilgan. Sudxo'rlikni tabiatga zid deb hisoblagan.	Pulning vazifasini ilk ilmiy tahlil qilgan, iqtisodiyot va axloqni birlashtirgan.
2	Abu Yusuf (731–798)	Soliq siyosatida proporsional (hosildan) soliqni ustun qo'ygan. Davlat moliyasi, qishloq xo'jaligi, soliq markazlashtirish va korrupsiyaga qarshi kurashni ta'kidlagan. Daromadlarni ijtimoiy infratuzilmaga yo'naltirishni taklif qilgan.	“Kitob al-Xaroj” asari orqali soliq siyosatining havasmandlashtiruvchi jihatlarini ilk o'rgangan, import tariflari va o'lim solig'ini taklif qilgan.
3	Abu Nasr Farobiy (872–950)	Ehtiyojlar jamiyat shakllanishining asosiy sababi. Adolatli taqsimlash farovonlik asosi ekanligini ta'kidlagan. Inson kapitali va mehnatni iqtisodiy qiymat sifatida o'rgangan.	“Fozil odamlar shahri” asari iqtisodiy hamkorlik nazariyasiga asos bo'lgan.
4	Abu al-Hasan al-Movardiy (972–1058)	Davlatning iqtisodiy rolini ta'kidlagan. Iqtisodiyotda axloq ustuvor, din, iqtisod va siyosat munosabatlarini o'rgangan. Tadbirkorlik ruhi va motivatsiyani muhim deb hisoblagan.	Farovonlik davlati konsepsiyasini ishlab chiqqan, daromad manbalarining yetti turini ajratib ko'rsatgan.
5	Abu Ali ibn Sino (980–1037)	Tejamkorlik va uy xo'jaligini boshqarish oila mustahkamligi garovi. Xarajatlarni rejalashtirish va daromadni to'g'ri taqsimlash zarur.	“Tadbiri manzil” asarida shaxsiy moliyaning ilk tavsiyalarini bergan.
6	Abu Hamid al-G'azoliy (1058–1111)	Pul vosita, maqsad emas, qiymati ishonchga bog'liq. Qalbaki pulni zulm deb hisoblagan. Bozorda axloqiy raftor tarafdori.	Iqtisodiyotni metafizika, etika va psixologiya bilan bog'lagan. Gresham qonunining ilk versiyasini taklif qilgan. Islomiy moliyaga ta'sir qilgan.
7	Ibn Taymiyya (1263–1328)	Adolatli narxlar, bozor, foyda, ish haqi va pul almashinuvi konsepsiyalarini ishlab chiqqan. Pul savdosining barcha shakllariga qarshi. Inflyatsiya va pul massasini o'rgangan.	Normativ yondashuvni ta'kidlagan; davlat moliyasida uch xil daromad turini ajratgan; pul qadrsizlanishi haqida ilk fikrlar.
8	Ibn Xaldun (1332–1406)	Iqtisodiy o'sish aholi o'sishi, mehnat taqsimoti va savdo bilan bog'liq. Mehnat qiymati nazariyasi. Soliq yuqoriligi imperiya qulashiga olib keladi (Xaldun-Laffer egri chizig'i). Ta'minot-talab narxlarni belgilaydi.	Iqtisodiyotning otasi, ozod bozor tarafdori, makroiqtisodiy kuchlarni (aholi, inson kapitali) ilk o'rgangan.

9	Al-Maqriziy (1364–1442)	Pul miqdori nazariyasi bo'yicha ortiqcha pul inflyatsiyaga olib keladi. Yaxshi pulni yomon pul haydaydi. Pulni faqat oltin-kumushga asoslashni taklif qilgan.	Iqtisodiy inflyatsiyani ilk tahlil qilgan va natijada pul siyosatiga ta'sir qilgan.
10	Amir Temur (1336–1405)	Soliq xalqni xonavayron qilmasligi kerak. To'g'ri byudjet nazorati va adolatli soliq tizimi davlat qudrati hisoblanadi.	“Temur tuzuklari”da differensial soliq tizimini joriy qilgan.
11	Alisher Navoiy (1441–1501)	Boylik butun xalq manfaati uchun xizmat qilgandagina ezgulikdir. Mehnat (ayniqsa dehqonchilik) boylikning halol manbai.	O'z mablag'larini vaqf orqali xayriya va ijtimoiy loyihalarga yo'naltirgan.

Sharqning yana bir mutafakkir olimi Abu Rayxon Beruniy fikriga ko'ra, kishilar o'zlarining zaruriy ehtiyojlarini qondirish uchun uyushgan holda yashash va ishlashga majburdirlar. U davlatning paydo bo'lishini ham ehtiyojdan deb hisoblaydi. Barcha qimmatli narsalar inson mehnati bilan yaratiladi. Insonning qadr-qimmatini uning avlod-ajdodlarining kim bo'lganligi bilan emas, balki uning mehnati bilan belgilanadi.[3]

Bizning fikrimizcha, har bir zamonning o'ziga hos qonun-qoidalari bor. Unga hamma rioya qilishi kerak, aks holda nizom va bir xillik yo'qolsa, tartib ham yo'q bo'ladi. Bu borada, Abu Rayxon Beruniy o'z ilmiy qarashlarida inson ehtiyojini faqat pul, mol-dunyo bilan emas, balki mehnat, izlanish, yaratish, qurish, bunyod qilish, ilm olish, bilish orqali qondirish lozimligini ta'kidlaydi.[4]

Alisher Navoiy ham shaxsda iqtisodiy tarbiya masalasi haqidagi qarashlari o'ziga xos alohida ahamiyat kasb etadi. Allomaning iqtisodiy g'oyalari “Xamsa”, “Mahbub ul-qulub” va boshqa asarlarining mazmunida o'z ifodasini topgan. Uning fikricha, mehnat – jamiyatning asosiy belgisi, uni ishlab chiqaruvchilar rivojlantiradi. Shuning uchun ularga ortiqcha soliqlar solinmasligi, savdo-sotiqning rivojlanishi uchun bozorlardagi mahsulotlar bahosi me'yorida bo'lishni ta'minlash lozim. “Shahar olib sotarlari, – deb yozgan edi Alisher Navoiy, xiyonatchi, o'z foydasini ko'zlagan holda qahatchilik tilaydi”. Chunki qahatchilik bo'lsa, uning ishi yurishadi, molini bekitib sotib, yuqori bahoda pullaydi, maqsadi elga ziyon yetkazish, orzusi arzon olib qimmatga sotishdir. U shoyini bo'z deb kamsitadi, sotishda bo'zni shoyi deb ataydi” [5]

Jadidlarning yetuk vakillaridan biri bo'lgan, Abdulla Avloniy yoshlar tarbiyasiga, ayniqsa, iqtisodiyot ilmini o'rganishga alohida diqqat qaratadi. Masalan, “Bolaga pulni tejash, halol mehnat qilish va yurt rivoji uchun foyda keltirishni o'rgatmasak, vatan rivojlanmaydi.”, deb ta'kidlaydi, U iqtisod haqida shunday fikrlarni ilgari suradi: “Iqtisod deb pul va mol kabi nematlarning qadrini bilmakni aytilur. Mol qadrini biluvchi kishilar o'rinsiz yerga bir tiyin sarf qilmas, o'rni kelganda so'mni ayamas. Saxovatning ziddi baxillik o'ldigi kabi iqtisodning ziddi isrofdir.” Shundan ham ko'rish mumkinki, meni fikrimcha, Abdulla Avloniy yoshlarni moliyaviy bilimi shaxsiy moliyasini tashkil etishi uchun juda muhim ekanligiga urg'u bermoqda.

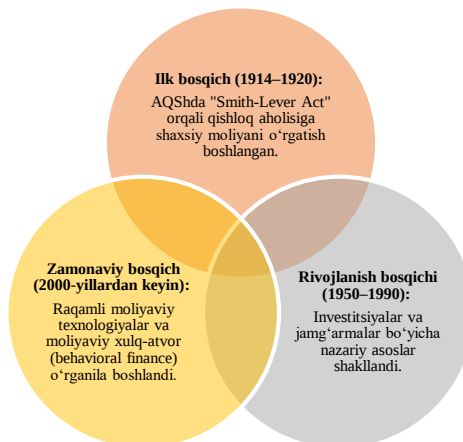
Har zamonda insoning maqsadi erkin va farovon yashashdir. Ayniqsa, “buzamonda maqsadga yetmak uchun, – deb yozadi Abdulla Avloniy, o'z maishatiga xizmat qilmoq maqbul bo'lmak uchun ilm va mol lozimdir.

Olamdagi millatlarning hol va qudratlari mol va boyliklardandir. Har yerda boy millatlar og'ir kelib, faqirlarga yengil kelib qul va asir bo'lib qoladir.”

Iqtisod ilmidan boxabar bo'lgan kishilar har doim qiladigan sarf xarajatlarining samara berishini oldindan hisob-kitob qiladilar. Olimlar misol keltirib aytadiki, ilmdan yaxshi xabardor bo'lgan amerikalik va yevropaliklar iqtisodiy bilimliligi tufayli, farovon to'q yashaydilar. U “Bobolarimizning bo'lsa bo'lar, bo'lmasa g'ovlab ketar” zamonlari o'tib, o'rniga “bilg'on bitar, bilmagan yutar” zamoni keldi. Amerikaliklar bir dona bug'doy ekib, yigirma qadoq bug'doy olurlar. Yevropaliklar o'zimizdan olgan besh tiyinlik paxtani kelib, o'zimizga 25 tiyanga sotadilar” deb ko'rsatadi. Dunyoda moliyaviy savodxonlikni rivojlanishining asosiy bosqichlari va rivojlanish tendensiyalarini ilk bosqich (1914-

1920 yillar), rivojlanish bosqichi (1950-1990 yillar), zamonaviy bosqichi keyin) davrlarga to‘g‘ri keladi. (1.1.1-rasm)

(2000 yillardan

1-rasm. Moliyaviy bosqichlari

savodxonlik rivojlanish

Metodlar. Keltirilgan fikrlar moliyaviy savodxonlikni rivojlanishining asosiy bosqichlari va rivojlanish tendensiyalarini bilan uzviy bog‘liq hisoblanadi. Yuqoridagi fikrlarda juda chuqur iqtisodiy ma‘no yashiringan: birinchidan, muallif pulni ne‘mat ya‘ni mehnat bilan yaratilgan ma‘lum qiymat, uning ifodasi, degan ilmiy fikrni bildirsiz; ikkinchidan, pul tadbirkorni ishbilarmonni yoqtirishi, faqat ana shunday kishilar qo‘lida pul, mol-dunyo ko‘payishini tushuntiradi. Ushbu fikrlarni uning moliyaviy fikrlarini qanchalik teranligini ya‘ni “Isrof insonni nochor qiladi. Har bir sarfning joyini bilish — ilmdir, tarbiyadir.” deb izohlaydi.

Amir Temur esa yashab, iqtisodiy faoliyat yuritib boshlaganidan keyin qariyb ikki asrcha vaqt o‘tgandan keyin “Siyosiy iqtisod” fani yuzaga keldi. Ushbu fan nomining ixtirochisi fransuz yozuvchisi Antuan Monkreten edi.

U “maxsus nazariy bilimlarga ega bo‘lmagan holda iqtisodiyotning o‘ta murakkab va ziddiyatli muammolarining to‘g‘ri yechimlarini topa bilish qobiliyati yaratganning Sohibqironga in‘om etgan buyuk iqtisodiy tafakkurning amaliy hosilasidir.” deb ta‘kidlaydi. Qolaversa, uning ibratga loyiq, puxta o‘ylangan, mukammal va dono iqtisodiy siyosati qudratli imperiyani barpo etishning va mustahkamlashning poydevori bo‘lib xizmat qildi. [6]

Talabalar yuqoridagi turli xil iqtisodiyot modellariga xos jarayonlarni o‘z dunyoqarashi va qobiliyatidan kelib chiqqan holda idrok qilishadi. Bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o‘tish davrida yuzaga keladigan sotsial-iqtisodiy shart-sharoitlar jarayonida ular o‘zlari uchun mutlaqo yangi bo‘lgan iqtisodiy voqeyliklar va muammolar bilan to‘qnash kelib, yangicha hayotiy faoliyat sharoitlariga ko‘nikma hosil qilish zaruratini anglab borishadi.

Masalan, moliyaviy madaniyat odamlarga tartibga solinmagan tashkilotlardan kredit olish xavfini tushunishga yordam beradi. “Fishing” elektron pochta (bu kiberjinoyat bo‘lib, unda maqsadli elektron pochta, telefon yoki matnli xabar orqali qonuniy muassasa sifatida namoyon bo‘lgan shaxs tomonidan jismoniy shaxslarni shaxsiy identifikatsiyalash mumkin.) xabarlarining asosiy belgilarini bilish soxta havolalarni bosishdan qochadi.

Bizningcha yuqoridagi holatlardan kelib chiqib, talabalar moliyaviy savodxonligini oshirish firibgarlik harakatlarining oldini olish va barqaror moliyaviy tizimni yaratishda asosiy vositadir.

O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov “Odamlarning bozor iqtisodiyoti qonun-qoidalarini bilishi, o‘z mablag‘larini to‘g‘ri yo‘naltira olishi mamlakat barqarorligining garovi ekanini ta‘kidlagan.”[7]

Muhokama. Zamonaviy sharoitda barcha talabalar yoshi, jinsi, kasbi, ijtimoiy mansubligi va hokazolardan qat‘i nazar, moliyaviy madaniyatga ega bo‘lishlari kerak. Biroq, hozirgi kunda talabalarining moliyaviy tafakkurini shakllantirishning asosiy yo‘nalishlarini ajratib ko‘rsatishimiz mumkin. Jumladan,

2-rasm. Talabalarining moliyaviy tafakkurini shakllantirish piramidasi

Talabalarining moliyaviy tafakkurining asosiy afzalliklarini alohida quyidagi tushunchalar orqali izohlashimiz mumkin (2-jadvalga qarang).

Dunyoda 800 milliondan ortiq kattalar hali ham o'qish va yozishni bilishmaydi. Savodsiz aholi mamlakatlarning rivojlanishiga sezilarli darajada to'sqinlik qilmoqda. Rossiya va boshqa MDX mamlakatlari olimlarining ilmiy tadqiqotlarida ta'lim tizimida moliyaviy savodxonlikni oshirish masalasiga alohida e'tibor berilgan. Ularning umumiy tendensiyalari quyidagicha tahlil etiladi. Jumladan, tadqiqotchilardan A.I.Bulatova,[8] Ye.N.Lavrenchuk, D.A.Kirpishikovlar[9] (2020) o'z tadqiqotlarida moliyaviy bilimni nafaqat iqtisodiy, balki kasbiy va shaxsiy rivojlanishning muhim qismi deb hisoblaydi. Qolaversa, aholining umumiy farovonligi, hududiy investitsiya jozibadorligi va mamlakat iqtisodiyotiga ta'sir ko'rsatishiga alohida urg'u berib o'tilgan.

2-jadval.

Talabalarining moliyaviy tafakkurining asosiy afzalliklari

№	Omillar nomi	Natija
	Asoslarni tushunish	Moliyaviy bilimlar bilan talaba qanday kasb egasi bo'lishidan qat'iy nazar biznes yuritish yoki samarali sarmoya kiritishning bir necha usullarini ko'rishi ancha oson bo'ladi.
	Farovonlikni yaxshilash	Talabada moliyaviy savodxonlik qanchalik mustahkam bo'lsa, farovonlik shunchalik yuqori bo'ladi. Bu marotaba o'sishi yoki ish haqining oshishi bilan ifodalanishi shart emas
	Samaradorlikni oshirish	Talaba moliyaviy tizim qanday ishlashi haqida qancha ko'p ma'lumotga ega bo'lishi natijasida, qanday qadamlar nimaga olib kelishini tushunishi osonroq bo'ladi. Ushbu yondashuv talabaga kamroq qaror qabul qilish yoki kamroq ma'lumotlarni tahlil qilish imkonini beradi, lekin oxir-oqibat ko'proq samaradorlikka erishadi
	Xarajatlarni kamaytirish	Moliyaviy jihatdan savodli talaba marketologlar va reklama beruvchilarning hiyla-nayranglariga kamroq duch keladi, uni shoshqaloq xarajatlarga jalb qilish qiyinroq bo'ladi. Qanday qilib, samarali to'plash va investitsiya qilishni biladigan talaba o'zining barcha xarajat turlarini yaxshi biladi.
	Xatarlarni kamaytirish	Moliyaviy savodsizlik falsafiy til bilan izohlanganda yalang'och ko'z bilan ko'rinadi. Agar talabaning shaxsiy moliyasiga kirish imkoniyatiga ega bo'lgan har bir kishi undan foydalanishga harakat qiladi.

Masalan, AQShda savodxonlik darajasi past bo'lgan odamlar eng kam maosh oladigan odamlar guruhida, shuningdek, davlat yordamini olish ehtimoli 16,5 baravar ko'p (Federal mehnat statistikasi byurosi ma'lumotlari). Bu savodxonlik darajasi va moliyaviy farovonlik o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlikni ko'rsatadi.

So'nggi ikki asrda dunyoda savodxonlik darajasi sezilarli darajada oshdi. Har bir yangi avlod avvalgisiga qaraganda yaxshiroq ma'lumotga ega. Endi eng yomon vaziyat Afrika mamlakatlarida kuzatilmoqda.

Bu zamonaviy dunyoning jadal rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib, bu o'z navbatida moliyaviy savodxonlikni oshirishning milliy strategiyasini ishlab chiqish muammosini yanada dolzarblashtiradi.

Markaziy vazifa maktabgacha yoshdan boshlab boshlang'ich moliyaviy savodxonlik sifatini ta'minlash, shuningdek, moliyaviy bilimlar, munosabatlar, standartlar va ko'nikmalarning birligi sifatida moliyaviy vakolatli xatti-harakatlarning asoslarini shakllantirish va nihoyat, moliyaviy farovonlikka erishish hisolanadi.

Masalan, Ye.A.Sushko dissertatsiya ishida moliyaviy jarayonlarning “makro” oqibati sifatida hudud iqtisodiy barqarorligi va investitsiyaviy jozibadorligiga ta'sir masalasi qo'yiladi. Muammo shundaki, aholi moliyaviy savodxonligi pastligi hudud iqtisodiyotida salbiy tendensiyalar keltirib chiqarayotgani izohlanib, shuning uchun ta'sirni teoretik-metodik jihatdan asoslash va amaliyotga tavsiya ishlab chiqishni taklif qiladi. Buning yechimi sifatida hududlarni moliyaviy savodxonlikni faollik bo'yicha ranjirlash, hududning investitsiyaviy jozibadorligini baholash ko'rsatkichlari tizimini taklif qilish kabi amaliy mexanizmlar bayon qilinadi[10] deb izohlaydi.

Menimcha vazifaning qiyinligi ta'limning o'ziga xos xususiyatlari, moliyaviy iqtisodiy munosabatlarning murakkab dunyosida birinchi qadamlarini qo'yadigan maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlari bilan bog'liq bo'ladi. So'nggi yillarda biz jahonda moliyaviy-savodli munosabatlarning mustahkamlanishini, shuningdek, insonlarning moliyaviy arifmetika bo'yicha bilimlarini, moliyaviy mahsulotlarning tavakkalchilik va rentabellik nisbatlarini tushunishini ko'rdik.

Biroq, ulardan amaliy foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lmasdan, moliyaviy savodxonlik darajasini pasaytirish xavfi saqlanib qolmoqda. Shuning uchun ta'lim tashabbuslariga moliyaviy jihatdan malakali xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish va mustahkamlashga va ulardan foydalanishning haqiqiy ta'sirini ko'rishga yordam beradigan turli xil amaliyotga yo'naltirilgan vazifalar spektri (keng assortiment)ni kiritish muhim hisoblanadi.

Moliyaviy savodxonlik tushunchasi moliyaviy qarorlar qabul qilishda asosiy rol o'ynaydigan murakkab va ko'p qirrali konsepsiya bo'lib, u shaxsiy moliyani boshqarish, iqtisodiy farovonlikka erishish va jamiyatdagi iqtisodiy faollikni ta'minlash bilan bog'liq.

O'zbek tilida "moliyaviy savodxonlik" deb tarjima qilinadigan bu atama xalqaro olimlar va tashkilotlar tomonidan turli jihatlardan ta'riflangan bo'lib, u nafaqat bilim, balki ko'nikmalar, munosabat va xatti-harakatlar majmuini o'z ichiga oladi. Quyida ushbu tushunchaning to'liq tahliliy ta'rifi keltirilgan bo'lib, u olimlarning fikrlari va tasdiqlangan manbalariga asoslangan.

Moliyaviy savodxonlikning eng keng tarqalgan va xalqaro miqyosda qabul qilingan ta'riflaridan biri Iqtisodiy Hamkorlik va Rivojlanish Tashkiloti (OECD) tomonidan taklif etilgan. OECD ta'riflariga ko'ra, moliyaviy savodxonlik "moliyaviy kontsepsiyalar va xavflarni bilish va tushunish, shuningdek, bunday bilim va tushunchani qo'llash uchun ko'nikmalar va munosabatlar majmui bo'lib, u moliyaviy kontekstlar doirasida samarali qarorlar qabul qilish, shaxslar va jamiyatning moliyaviy farovonligini yaxshilash hamda iqtisodiy hayotda ishtirok etish imkonini beradi".[11] Bu ta'rif moliyaviy savodxonlikni faqat nazariy bilim bilan cheklab qo'ymay, uni amaliy qo'llash va ijtimoiy ta'sir bilan bog'laydi, chunki u shaxsiy qarorlardan tortib, jamiyatdagi iqtisodiy ishtirok etishgacha bo'lgan keng doirani qamrab oladi.[12]

Amerikalik olimlar ya'ni Stanford Universiteti (AQSh) Iqtisodiy siyosat bo'yicha tadqiqot institutida (SIEPR) katta ilmiy xodim va Moliyaviy qarorlar qabul qilish tashabbusi direktori Annamaria Lusardi va Pensilvaniya Universiteti (AQSh) Varton maktabida Xalqaro xodimlar imtiyozlari fondi professori, sug'urta va risklarni boshqarish, biznes iqtisodiyoti va siyosati professori Olivia S.Mitchell moliyaviy savodxonlikni "odamlarning iqtisodiy ma'lumotlarni qayta ishlash va moliyaviy rejalashtirish, boylik to'plash, qarz va pensiya haqida ma'lumotli qarorlar qabul qilish qobiliyati" deb ta'riflaydilar.[13]

Ularning fikricha, bu tushuncha inson kapitaliga sarmoya kiritish shakli bo'lib, u umr bo'yi davom etadigan moliyaviy qarorlarning asosini tashkil etadi. Lusardi va Mitchellning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlik darajasi past bo'lgan shaxslar murakkab moliyaviy vositalar (masalan, ipoteka yoki investitsiyalar) bilan ishlaganda ko'proq xatolarga yo'l qo'yishadi, bu esa iqtisodiy farovonlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.[14]

Hozirgi kunda talabalarda moliyaviy bilim va ko'nikmalarini kamayishi yoki yo'qotilishi kuzatilmoqda. Bu holat, moliyaviy boshqaruv va rejalashtirish sohasidagi noto'g'ri qarorlar, moliyaviy savodxonlikni o'sishini cheklash yoki uning yo'qolishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Natijada bu talabalarni ko'pincha iqtisodiy muammolarga, kam ma'lumotga ega bo'lishga yoki moliyaviy tahlil va

rejalashtirish qobiliyatlarining pasayishiga olib kelmoqda. Misol uchun, talabalar qarzlarni to'g'ri boshqara olmasliklari, uzoq muddatli moliyaviy rejalarni tuza olmasliklari yoki investitsiyalarning qanday ishlashini tushunmasliklari mumkin, bunday holatlarni Moliyaviy savodxonlik degradatsiyasi deb fanga yangi tushunchani kiritish mumkin bo'ladi. Moliyaviy savodxonlik degradatsiyasi-bu raqamli iqtisodiyot va agressiv iste'mol madaniyati ta'sirida shaxsning moliyaviy resurslarni samarali boshqarish ko'nikmalarini yo'qotishi hamda iqtisodiy xavflarni baholash qobiliyatining tizimli ravishda pasayishi jarayonidir. Ilgari talabalar cheklangan resurs bilan yashashni mashq qilishgan bo'lsa, hozirgi tezkor kreditlar va muddatli to'lovlar davrida yoshlarda moliyaviy immunitet pasayib ketmoqda.

Degradatsiya natijasida talabalar o'z moliyaviy muammolari uchun mas'uliyatni davlat, banklar yoki ota-onasiga yuklab qo'yishadi bu jarayonni moliyaviy infantilizm deb ataladi. Talabalarning tanqidiy fikrlashining yo'qolishi ularning marketing tuzoqlarini (masalan, «0% komissiya») moliyaviy foydadan ajrata olmaslik ko'nikmalarini hosil qiladi. Natijada, degradatsiyaga uchragan ong uzoq muddatli (pensiya, investitsiya) rejalardan ko'ra, bir lahzalik «shok-iste'mol»ni ustun qo'yadi.

Boshqa Amerikalik olim Texas Tech Universiteti (AQSh) Shaxsiy moliyaviy rejalashtirish bo'limida professor va Personal Financial Planning (PFI) dasturi direktori Sandra J.Huston moliyaviy savodxonlikni "shaxsning shaxsiy moliya bilan bog'liq ma'lumotlarni qanchalik yaxshi tushunishi va undan foydalanishi mumkinligini o'lchovchi ko'rsatkich" deb izohlaydi.[14] Uning ta'kidlashicha, bu nafaqat bilim o'lchovi, balki qaror qabul qilishda qo'llaniladigan qobiliyat va ishonchni ham o'z ichiga oladi. Hustonning tahlillariga ko'ra, moliyaviy savodxonlik shaxsiy moliyani boshqarishda asosiy rol o'ynaydi, chunki u byudjetlashtirish, jamg'arma va qarzlarni samarali boshqarishga yordam beradi.

Oregon Universiteti (AQSh) jurnalistika va aloqa bo'limida (School of Journalism and Communication) professor va public relations bo'yicha yordamchi professori David L.Remund esa moliyaviy savodxonlikni "shaxsiy moliyani boshqarishda asosiy moliyaviy kontseptsiyalarni tushunish darajasi, qisqa muddatli qarorlar qabul qilish va uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirishda qobiliyat va ishonchni o'z ichiga olgan o'lchov" deb ta'riflaydi.[15] Uning fikricha, bu tushuncha hayotiy voqealar (masalan, oila qurish yoki ish joyini o'zgartirish) va iqtisodiy o'zgarishlarni hisobga olgan holda shakllanadi, bu esa uni dinamik va kontekstga bog'liq qiladi.

Komponentlar va olimlarning fikrlarini taxlillari shuni ko'rsatmoqdaki, Moliyaviy savodxonlikning tahliliy ta'rifi uni quyidagi asosiy komponentlarga bo'lish mumkin.

Bilim va tushuncha moliyaviy savodxonlikning asosiy poydevori bo'lib, byudjet, foizlar, investitsiya va xavflarni tushunishni o'z ichiga oladi. Lusardi va Mitchellning modellari shuni ko'rsatadiki, bu komponent insonning umr bo'yi moliyaviy qarorlarida hump (bukri)-shaklida o'zgaradi: yoshlikda oshadi, pensiya yoshida pasayadi.[16] OECD ham bu jihatni ta'kidlab, moliyaviy xavflarni bilishni muhim deb hisoblaydi, chunki u shaxsiy va jamiyatdagi iqtisodiy farovonlikni yaxshilaydi.

Moliyaviy savodxonlikda faqat nazariy emas, balki ko'nikmalar va ularni qo'llay olish juda katta samarali bo'ladi. Masalan, Presidents Advisory Council on Financial Literacy (PACFL) ga ko'ra, u "bilim va ko'nikmalarni umr bo'yi moliyaviy farovonlik uchun samarali boshqarish qobiliyati" deb ta'riflanadi.

Texas Tech Universiteti (AQSh) Shaxsiy moliyaviy rejalashtirish bo'limida (Personal Financial Planning Department) professori Sandra J. Huston va boshqalar bu komponentni qaror qabul qilishda ishonch bilan bog'laydilar, chunki past savodxonlik darajasi firibgarlikka va noto'g'ri investitsiyalarga olib kelishi mumkin.

OECD ta'rifida ta'kidlanganidek, moliyaviy savodxonlik munosabat va xatti-harakatlar orqali namoyon bo'ladi, bu esa ratsional qarorlar qabul qilish va moliyaviy maqsadlarga erishishga yordam beradi. Turin universiteti iqtisodiyot bo'limida dotsent (associate professor). G53 Financial Literacy and Personal Finance Network tadqiqotchisi Fornero va Lo Prete kabi olimlar bu jihatni fuqarolik va iqtisodiy islohotlarga bog'laydilar, chunki yuqori savodxonlik jamiyatdagi iqtisodiy ishtirokni oshiradi.

Lusardi va Mitchellning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlik boylik tengsizligini kamaytiradi va iqtisodiy farovonlikni oshiradi, ayniqsa kam ta'minlangan guruhlarda (ayollar, past daromadlilar) juda katta samaradorligi yuqori bo'ladi. Ularning modellarida moliyaviy savodxonlikka erta sarmoya kiritish (masalan, maktabda) jamiyat uchun iqtisodiy foyda keltiradi, chunki u pensiya tizimi va investitsiyalarni yaxshilaydi.

Yuqoridagi olimlarning fikrlariga asoslanib, moliyaviy savodxonlikni quyidagicha to'liq tahliliy ta'riflash mumkin:

Moliyaviy savodxonlik-bu shaxsiy va jamiyatdagi iqtisodiy farovonlikni ta'minlash uchun moliyaviy kontseptsiyalar, xavflar va vositalarni bilish, ularni qo'llash ko'nikmalari, ratsional qarorlar qabul qilish munosabati va xatti-harakatlar majmui bo'lib, u hayotiy voqealar va iqtisodiy o'zgarishlarni hisobga olgan holda shaxsiy moliyani samarali boshqarishga asoslanadi.

Albatta, moliyaviy savodxonlik teng o'yin sharoitlari emas. Kam daromadli odamlar moliyaviy jihatdan kamroq savodli bo'lishadi va yuqori daromadli odamlar ko'proq moliyaviy savodxonlikka ega bo'lishadi-ammo bu hammasi emas. Moliyaviy savodxonlikka nisbatan geografik joylashuvga asoslangan juda katta tafovut mavjud. Standard and Poor Global moliyaviy savodxonlik tadqiqotidan moliyaviy jihatdan savodli mamlakatlarning o'ntaligiga va Qo'shma Shtatlardagi moliyaviy savodxonlikning tahlillarini kuzatamiz.

Moliyaviy savodxonlik darajasini oshirishga qaratilgan dasturlar, tushunchalar va strategiyalarni amalga oshirayotgan mamlakatlarning aksariyati, asosan, aholining yoshi kattalar qismining moliyaviy ta'limi iqtisodiyotda iste'mol va tejashni muvozanatlash va tadbirkorlik faoliyati darajasini oshirishga yordam beradi.

Hozirgi global iqtisodiy sharoitda aholining moliyaviy savodxonligini oshirish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, aholining moliyaviy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish hamda shaxsiy moliyani samarali boshqarishda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Shu sababli dunyoning ko'plab davlatlarida moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Rivojlangan mamlakatlarda bu jarayon maxsus milliy strategiyalar, ta'lim dasturlari va institutsional mexanizmlar orqali amalga oshirilmoqda.

1.1.3-jadval.

Xorijiy mamlakatlarda va O'zbekiston Respublikasida moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha milliy strategiyalarning solishtirma tahlili

Davlat	Milliy strategiya qabul qilingan yil	Mas'ul tashkilotlar	Asosiy dasturlar	Maqsadli guruhlar	Asosiy yo'nalishlar
Australia	2011yil (2014–2017 yil yangilangan)	Australian Securities and Investments Commission	Moneysmart, Start smart, \$20 Boss, Moneyminded, Saver plus	O'quvchilar, kattalar, ayollar, mahalliy aholi	Moliyaviy ta'limni maktablarda joriy qilish, jamg'arish madaniyatini rivojlantirish
Xindiston	2012–2013 yil (NSFE)	Moliyaviy barqarorlik va rivojlanish kengashi	Moliyaviy savodxonlik qo'llanmalari, Onlayn platformalar	Yoshlar, qishloq aholisi, pensionerlar	Aholini moliyaviy xizmatlarga jalb qilish
Angliya	2006 yil (2015 yil Financial Capability Strategy)	Money and Pensions Service	Learning money matters, Money doctors	O'quvchilar, talabalar, ishchilar	Moliyaviy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish
Rossiya	2011 yil (2017–2023 strategiya)	Ministry of Finance of the Russian Federation	Moliyaviy savodxonlik haftaligi, Ta'lim o'yinlari	Bolalar, yoshlar, kattalar	Byudjet rejalashtirish va moliyaviy madaniyat
Niderlandiya	2008 yil	Money Wise Platform	Managing Money, Moneymanager	Bolalar, kattalar	Qarzдорlikni kamaytirish

AQSh	2006-2011 yil	Financial Literacy and Education Commission	Money Smart, Money as You grow, Paying for college	Bolalar, talabalar, kattalar	Moliyaviy qaror qabul qilish ko'nikmalari
Yaponiya	2008 yil (1946 yildan jamg'arish siyosati)	Central Council for Financial Services Information, Japan Financial Services Agency	Agenda for Finance education	O'quvchilar, talabalar, aholi	Jamg'arish madaniyati
O'zbekiston	2021-20230 yillar	O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi hamda Oliy ta'lim, fan va inovatsiyalar vazirligi, Istiqbolli loyihalar milliy agentligi	Davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasi (2025–2030 yillar), "O'zbekiston – 2030" strategiyasi, Markaziy bankning "Finlit.uz" ta'lim loyihasi, Moliyaviy xizmatlar ommabopligini oshirish milliy strategiyasi	O'quvchilar, talabalar, aholi, ayollar	Moliyaviy qaror qabul qilish ko'nikmalari, jamg'arish madaniyati

Jumladan, Australia moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish sohasida yetakchi mamlakatlardan biri hisoblanadi. Mamlakatda 2011 yilda Milliy moliyaviy savodxonlik strategiyasi qabul qilingan bo'lib, uni amalga oshirishda Australian Securities and Investments Commission muhim rol o'ynaydi. Ushbu strategiya aholining turli qatlamlari, xususan, o'quvchilar, yoshlar, kattalar va mahalliy aholi uchun moliyaviy ta'limni rivojlantirishga qaratilgan. Maktablarda MoneySmart, Start Smart va \$20 Boss kabi ta'lim dasturlarining joriy qilinishi yoshlarda moliyaviy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga kattalar uchun MoneyMinded va Saver Plus kabi dasturlar amalga oshirilib, aholi o'rtasida jamg'arish madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan.

Hindistonda esa moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish bo'yicha muhim qadamlardan biri sifatida Milliy moliyaviy ta'lim strategiyasi (NSFE- National Strategy for Financial Education) ishlab chiqilgan. Ushbu strategiya aholining katta qismini moliyaviy ta'lim bilan qamrab olishni maqsad qilgan bo'lib, asosan yoshlar, qishloq aholisi va pensionerlarga qaratilgan. Dastur doirasida moliyaviy savodxonlik bo'yicha qo'llanmalar, ta'lim kitoblari va elektron platformalar ishlab chiqilgan. Shu bilan birga davlat organlari, banklar va nodavlat tashkilotlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish orqali moliyaviy ta'limning ommaviyligi ta'minlanmoqda.

Angliyada moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha ilk milliy strategiya 2006 yilda qabul qilingan. Keyinchalik 2015 yilda Financial Capability Strategy ishlab chiqilgan bo'lib, u aholining moliyaviy imkoniyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu strategiya doirasida maktab o'quvchilari uchun Learning Money Matters, talabalar uchun Money Doctors va ishchilar uchun moliyaviy maslahat seminarlari tashkil qilingan. Bu dasturlar aholining moliyaviy qaror qabul qilish qobiliyatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

AQShda moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish bo'yicha milliy siyosat 2003 yilda qabul qilingan qonun asosida shakllangan. Ushbu qonun doirasida Financial Literacy and Education Commission tashkil etilgan bo'lib, mamlakatda moliyaviy ta'lim dasturlarini muvofiqlashtirish vazifasini bajaradi. AQShda bolalar, yoshlar va kattalar uchun alohida ta'lim dasturlari ishlab chiqilgan. Masalan, Money

Smart, Money as You Grow va Paying for College dasturlari aholining turli yosh guruhlariga uchun mo'ljallangan.

Yaponiya tajribasi ham moliyaviy savodxonlikni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Mamlakatda aholining jamg'arish madaniyatini shakllantirish siyosati 1946 yildan boshlangan. Keyinchalik 2008 yildan boshlab moliyaviy ta'limni rivojlantirish bo'yicha milliy strategiya amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonda Central Council for Financial Services Information va Japan Financial Services Agency asosiy tashkilotlar hisoblanadi. Ular tomonidan maktab va universitetlarda moliyaviy ta'lim dasturlari joriy qilinib, aholi uchun turli o'quv materiallari ishlab chiqilgan.

Shuningdek, Niderlandiya va Kanada kabi mamlakatlarda ham moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish bo'yicha milliy dasturlar amalga oshirilmoqda. Niderlandiyada Money Wise Action Plan dasturi orqali aholining moliyaviy mas'uliyatini oshirish va qarzdorlik darajasini kamaytirish maqsad qilingan.

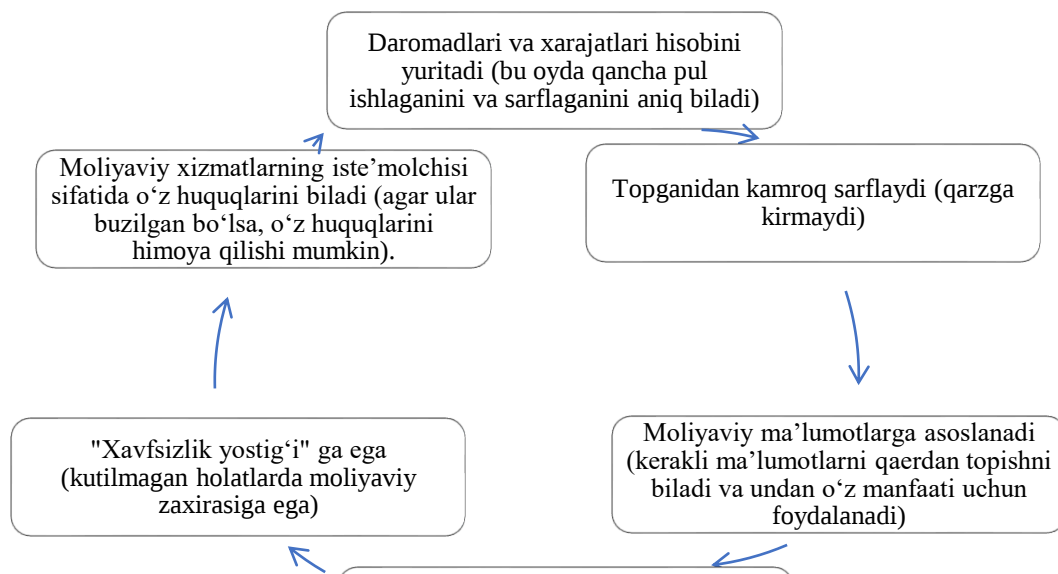
Yuqorida keltirilgan tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda moliyaviy savodxonlikni oshirishda bir qator umumiy yondashuvlar mavjud.

Birinchidan, moliyaviy ta'lim maktab va oliy ta'lim tizimiga integratsiya qilingan.

Ikkinchidan, aholining turli guruhlariga uchun maqsadli ta'lim dasturlari ishlab chiqilgan.

Uchinchidan, davlat organlari, moliyaviy institutlar va nodavlat tashkilotlar o'rtasida samarali hamkorlik yo'lga qo'yilgan.

Moliyaviy savodli odam quyidagi hislatlarga ega bo'ladi:

3-rasm. Moliyaviy savodli odamda paydo bo'ladigan hislatlar

Buning uchun inson hayotiy maqsadlarini aniq shakllantirish kerak bo'ladi. Bizning nuqta nazarimizda talabalardagi moliyaviy savodxonlik yetishmasligini asosiy omillari quyidagilarni tashkil etadi.

1. Ota-onalar farzandlari bilan oilaviy budjetni rejalashtirmagan, ya'ni shirinliklar yoki rezavorlar misolida pulni nimaga ketayotganini ko'rsatishni istashmaydi yoki bilishmaydi, shuning uchun mavhum tushunchalar bola uchun aniq bo'lmagan. Farzandiga imkoniyatlar doirasidan tashqarida biror narsa sotib olishni so'raganda, oy uchun budjetni birgalikda ajratganligini eslatib qo'ymagan;

2. Ota-onalar farzandiga cho'ntak pulini reja bilan ajratishmaydi, unga katta xaridlar uchun tejash imkoniyati haqida aytib berishmaydi. Pulni tejash uchun ularga o'xshash mahsulotlarni arzonroq tanlashni o'rgatishmaydi. Bolaning cho'ntak pulini olib bo'lmaydi yoki sen hali pul olishga yoshsan deb o'rgatishadi. Shunday qilib, bola pulni boshqarish uchun hali yosh ekanligini tushunib yetadi. Bu bolani katta bo'lganda moliyaviy vujudga keladigan muammolarni bartaraf etishda juda ko'p qiyinchiliklarga duch kelishi zamin yaratiladi;

3. Ota-onalar farzandlari bilan "Monopoliya", "Cashflow" o'yinlarni o'ynamaydi, fikrimizcha monopol stol o'yini bolaga pulning funksiyalari va imkoniyatlarini mukammal namoyish eta oladi;

4. Ota-onalar farzandlariga pul ishlashga o'rgatishmaydi, lekin ota-onalar bolaning o'z vazifalarini bajarish uchun unga pul to'lashadi buni ularni rag'bat uchun deb o'ylashadi aslida bu shart emas. Ya'ni, ularning joylariga qo'yilgan o'yinchoqlar uchun pul to'lash va tishlarini yuvish kerak emas. Bu bolaning nazarida ishonchni osongina yo'qotishi mumkin. Boshqa pullik faoliyat bilan shug'illanishlari mumkin. Masalan, rezavor mevalarni yig'ish, turli-hil yumushlarni bajarish va boshqalar shular jumlasidandir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, naqd pulsiz to'lovlar va masofaviy xizmat ko'rsatish xizmatlariga yo'naltirilgan mijozlar moliyaviy savodxonlikni o'rgatishga ko'proq moyil. Ammo ularning ba'zilar ma'lumotni himoya qilish, ularning huquqlari yoki firibgarlikni aniqlashda boshqa fuqarolar singari moliyaviy savodsizlikni ko'rsatadilar.

Turli mamlakatlarda moliyaviy savodxonlikni o'rgatish nafaqat to'g'ridan – to'g'ri, balki bilvosita-seriallar, tok-shoular, dasturlar va hatto multfilmlar orqali ham amalga oshiriladi. Turli avlod fuqarolari uchun tematik konferentsiyalar o'tkaziladi, interaktiv loyihalar va o'yinlar yaratiladi. Bu usullar moliyaviy savodxonlikni o'rgatishda juda samarali natija beradi.

Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik

ahamiyatga molik nashrlar

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 8 iyun “2020-2025 yillarda O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi VM-365-sonli Qarori

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2025 yil 26-iyun “O'zbekiston Respublikasi Markaziy Bankining 2024 yildagi faoliyati to'g'risidagi hisoboti haqida”gi SQ-148-V-sonli qarori

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2025 yil 18-martdagi “O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini 2024 yilda amalga oshirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturida belgilangan vazifalarning ijrosi hamda 2025 yilda amalga oshirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini tasdiqlash to'g'risida”gi SQ-102-V-sonli qarori

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 16-fevraldagi ““Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish” yilida ustuvor yo'nalishlar bo'yicha islohotlar dasturlari va “O'zbekiston-2030” Strategiyasini amalga oshirish bo'yicha davlat dasturi to'g'risida”gi PF-22-sonli Farmoni

Monografiya, ilmiy maqola, patent, ilmiy to'plamlar

Mirziyoev Sh.M. “Yangi O'zbekiston strategiyasi”, Toshkent - 2021. 143, 226, 227-6

Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari / 1-jild. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1992. – 298 b.

Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. – Toshkent: O'zbekiston, 1995.

A.Navoiy, Mahbub ul-qulub. – Toshkent: 1983. – B. 37–51.

A.Avloniy, Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.– 160 b.

Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri” Yangi Asr Avlodi, 320 bet, 2016

Ал. Фаробий. Математические трактаты. Алма-ата: ИЛМ, 1972, стр. 327, 328.

OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies, © OECD 2016,

Gary Rabbior, Money and youth, Canadian Foundation for Economic Education 1997, 2002, 2006, 2012, 2015, 2016, 2018, E-mail: mail@cfee.org; Web: www.cfee.org +

D.Tojiboeva. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. –T.: «Fan va texnologiya», 2007. 541 bet.

Н.Э.Бровкина, И.А.Ризванова, Финансовая грамотность: проблемы и пути решения, Экономика и управление, www.Этл.фа.ру, Т.15, № 2022

А.Г.Худокормов, А.Ю.Ставнийчук, Новые исследования современной экономической мысли, Научные исследования экономического факультета. Электронный журнал. 2022. Том 14. Выпуск 2 (44)

Sh.Ibragimova, Moliyaviy savodxonlikning aholi farovonligiga ta'siri, Vestnik KGU im. Berdaxa. № 2(56) 2022, 57-62-bet

Yu.S.Tokareva, N.V. Kononenko, N.Yu.Zarechnov, G.D.Tonkix, Aktualnye problemy obrazovaniya v vysshey shkole, Uchyonye zapiski ZabGU. 2022. Tom 17, № 3

M.R.Obilov Aholining moliyaviy savodxonligi: mazmuni, ahamiyati va asosiy jihatlari, E-mail: obilovmirkomil@mail.ru, “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali, №1, yanvar-fevral, 2019

С.В.Бровчак, М.А.Селиванова, Е.Н.Сочнева, О.В.Фирсанова, А.А.Сыганов, В.Г.Шубаева, Вопросы повышения финансовой грамотности студентов высших учебных заведений финансово-экономической направленности, Интернационал Ссиентифис Электронис Жоурнал, Перспективы Науки и Образования. 2019. 5 (41)

С.Д.Резник, О.А.Сазыкина, М.В.Черниковская “Повышение финансовой грамотности студентов: особенности и возможности региональных вузов”, Интеграция образования. Т. 27, № 3. 2023, <http://edumag.mrsu.ru>

A.Menberu, Technology-mediated financial education in developing countries: a systematic literature review, <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2294879>, Cogent Business & Management 2024, Vol. 11, no. 1, 2294879

Белехова Г.В., Калачикова О.Н «Век живи – век учис»: концептуальный дискурс о финансовой грамотности населения, Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз Том 11, № 6, 2018

Бляхман Л.С. “Перестройка экономического мышления”. – Издательства политика литературы, 1990 - Economics - 270 pages

Foydalanilgan boshqa adabiyotlar

Е.А.Сушко, Влияние финансовой грамотности населения на развитие экономики региона, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук, Волгоград-2018

Д.Ю.Разумовский, Формирование решений финансового характера на основе профилей финансового поведения населения, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук, Екатеринбург-2022

Е.А.Салахова, Формирование цифровой финансовой грамотности студентов вузов, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук, Челябинск – 2022

N.Z.Sayfullaeva, Talabalarda iqtisodiy tafakkurni innovation texnologiyalar asosida rivojlantirish, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd) dissertasiyasi avtoreferati, Samarqand – 2022

F.M.Sadriddinova, Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining intellektual-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish mexanizmlari, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (phd) dissertasiyasi avtoreferati, Jizzax – 2022

O.S.Dusmuxamedov, Aholi moliyaviy savodxonligini oshirishning ilmiy-uslubiy asoslarini takomillashtirish (Tijopat banklari misolida), Toshkent – 2022

B.J.Urinov, Xorijiy tajribalar asosida talabalarga iqtisodiy fanlarni o'qitish sifatini oshirish metodikasi, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (phd) dissertasiyasi avtoreferati, Namangan – 2023

Internet ma'lumotlari

<https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-financial-literacy-and-wellbeing/article/importance-of-financial-literacy-and-its-impact-on-financial-wellbeing/>
<https://asic.gov.au/regulatory-resources/financial-literacy/national-financial-literacy-strategy>, <https://moneysmart.gov.au>
<https://asic.gov.au/regulatory-resources/financial-literacy/national-financial-literacy-strategy>, <https://moneysmart.gov.au>

R.Kiyosakiyoshlar doim qiladigan xatolar- dan saboqlar, https://youtu.be/cZeemapRShE?si=zL_06S9prahunouI